

شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی

از دیدگاه مقام معظم رهبری

سیدمصطفی احمدزاده^۱

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۱/۱۱

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۸/۰۲

چکیده

مقام معظم رهبری به‌ویژه در دههٔ اخیر بارها در سخنرانی‌هایشان عبارت «جوان مؤمن انقلابی» را به کار برده‌اند و با تبیین ویژگی‌های آن، الگوی تراز جوان در جمهوری اسلامی ایران را به تصویر کشیده‌اند. هدف این پژوهش دستیابی به شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی است؛ از این‌رو با تحلیل محتوای کیفی سخنان مقام معظم رهبری، نخست شاخص‌های «جوان مؤمن انقلابی» استخراج و دسته‌بندی شده و سپس بر پایهٔ آن و بر اساس مدل شاخص‌نگاری اسلامی، شاخص‌های «طلبه جوان مؤمن انقلابی» در سطوح بنیادی، ابعادی و کیفی تعریف شده است. سوال اصلی مقاله این است که بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری، طلبه جوان مؤمن انقلابی چه شاخص‌هایی دارد؟ برای پاسخ به این سوال ۴۲ شاخص در سه مقولهٔ جوان، مؤمن و انقلابی برای «طلبه جوان مؤمن انقلابی» به دست آمده است که می‌تواند دستمایهٔ سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فردی، اجتماعی و مدیریتی طلاب جوان قرار گیرد.

کلیدواژگان: آیت‌الله خامنه‌ای، طلبه جوان مؤمن انقلابی، حوزه انقلابی، انقلاب اسلامی، حوزه علمیه.

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، m.ahmadzadeh@ isca.ac.ir

مقدمه

در چند سال اخیر رهبر انقلاب در سخنرانی‌های خود به مناسبت‌های گوناگون و برای مخاطبان مختلف به‌ویژه برای جوانان دانشجو و طلبه به تفصیل درباره ویژگی‌های جوان مؤمن انقلابی بحث کرده‌اند تا جوانان و مسئولان با الگوی تراز جوان در جمهوری اسلامی ایران بیشتر آشنا شوند. در عین حال که این سخنان، عامه جوانان را در بر می‌گیرد، به صورت خاص طلاب جوان را که بخشی از جوانان کشورند، نیز شامل می‌شود؛ از این رو از یک سو مخاطب این سخنان مسئولان مدارس و حوزه‌های علمیه هستند و از سوی دیگر طلاب جوان. وظیفه سیاستگذاری و برنامه‌ریزی برای تربیت طلاب جوان بر اساس دیدگاه‌های مقام معظم رهبری بر عهده مسئولان حوزه است و نخستین گام سیاستگذاری و برنامه‌ریزی، تعیین و تعریف شاخص‌هاست که استخراج شاخص‌های «طلبة جوان مؤمن انقلابی» بخش کلیدی آن شاخص‌هاست؛ از سوی دیگر طلاب جوان امروز که خود را پیرو ولایت می‌دانند، علاقه‌مندند خود را بر اساس مطالبه رهبری، به عنوان یک طلبة جوان مؤمن انقلابی تربیت کنند و نخستین گام تربیت، تعیین و تعریف اهداف و شاخص‌هاست که گرانگاه آن، شاخص‌های طلبة جوان مؤمن انقلابی است. علی‌رغم انبوه بیانات جامع، شفاف مقام معظم رهبری در طول سه دهه گذشته، متأسفانه هنوز سندی درباره شاخص‌های طلبة جوان مؤمن انقلابی تهیه و تدوین نشده است تا دستمایه سیاستگذاران و بن‌مایه برنامه اقدام طلاب جوان قرار گیرد. این پژوهش با هدف دستیابی به شاخص‌های گوناگون طلبة جوان مؤمن انقلابی سعی کرده است به مسائل زیر پاسخ دهد:

بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری، طلبه جوان مؤمن انقلابی چه شاخص‌هایی دارد؟ انواع این شاخص‌ها چیست؟ شاخص‌های بنیادین که نقش کلیدی دارند، کدام‌اند؟ چه نسبتی میان این شاخص‌ها برقرار است؟ شاخص‌های بنیادی، ابعادی و کیفی بر اساس چه معیاری دسته‌بندی می‌شوند؟ هر یک از این شاخص‌ها، در نظام شاخص‌نگاری طلبه جوان مؤمن انقلابی چه وزن، نقش و جایگاهی دارند؟

۱. روش‌شناسی

در این پژوهش از ترکیب دو روش کیفی با لحاظ اصول و قواعد هر یک استفاده شده است. نخست بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی، سخنان مقام معظم رهبری، تحلیل و دسته‌بندی شده‌اند و سپس با بهره‌گیری از روش شاخص‌نگاری اسلامی، هم‌راستا با مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی در روش تحلیل محتوا، شاخص‌های بنیادی، ابعادی و کیفی شاخص‌نگاری جایابی شده‌اند. بر پای‌بست این دو روش، نخست سخنان مقام معظم رهبری درباره جوان مؤمن انقلابی از پایگاه رهبری استخراج و سپس با کمک نرم‌افزار «maxqda» کدگذاری و مقوله‌بندی شده‌اند و سپس نتایج بر اساس اصطلاحات شاخص‌نگاری معادل‌یابی و بازتعریف شده و در سه سطح شاخص‌های بنیادی، ابعادی و کیفی دسته‌بندی و مستندسازی شده‌اند.

۱.۱. روش تحلیل محتوای کیفی

این پژوهش بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی (Qualitative Content Analysis) سامان یافته است. این روش شامل تحلیل نظام‌مند متون است که با هدف تقلیل داده‌ها، سازماندهی داده‌ها و تسهیل‌کننده توسعه نظریه صورت می‌گیرد (مهرداد و دیگران، ۱۳۹۲):

۳۲؛ روشی پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرایند طبقه‌بندی نظام‌مند کدها و شناسایی مضامین و الگوهاست (Hsieh & Shannon, 2005).

هدف تحلیل محتوا، فراهم آوردن شناخت، بینشی نو و تصویری از واقعیت است

(کریپندورف، ۱۳۸۳: ۲۵). درحقیقت پژوهشگر قصد دارد به لایه‌های پنهانی متن راه پیدا کند و به مراد واقعی تولیدکننده پیام دست یابد و بر اساس متن، خطوط فکری پدیدآورنده پیام را شناسایی کند و در این تجزیه و تحلیل اهداف، ارزش‌ها، فرهنگ و تمایلات متن را بکاود و زمینه را برای فهم دقیق‌تری از متن فراهم سازد. پژوهشگر به بستر تولید متن و محیطی که متن در آن ظهور یافته و ارتباط میان شرایط و اوضاع محیطی با پیام‌های متن نیز توجه می‌کند تا به تفسیری واقع‌گرایانه و نزدیک به مراد گوینده برسد. این روش از شش مرحله تشکیل شده است: ۱. انتخاب مسئله پژوهش؛ ۲. گردآوری داده‌ها؛ ۳. انتخاب واحد تحلیل؛ ۴. مفهوم‌سازی؛ ۵. مقوله‌بندی؛ ۶. تفسیر نتایج.

نخست با مراجعه به پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری بیانات ایشان مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت و از میان آنها، ۲۸۲ سخنرانی از تاریخ ۱۳۶۸/۳/۲۳ تا ۱۳۹۵/۶/۳۰ که با مسئله پژوهش، یعنی طلبه جوان مؤمن انقلابی مرتبط بود، انتخاب شد. سپس این بیانات به روش تحلیل محتوای کیفی و با استفاده از نرم افزار «Maxqda10» کدگذاری، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی شد. از مجموع ۲۸۲ سخنرانی، ۸۰۸ کد و مفهوم استخراج شد.

تحلیل محتوای کیفی دو فرایند عام دارد: واحدبندی (تجزیه) و مقوله‌بندی (ترکیب). در واحدبندی، متن به واحدهایی از اطلاعات شکسته می‌شود که این واحدها، محور اساسی مقولات قرار می‌گیرند. در مقوله‌بندی، واحدهایی که در مفهوم مشابهی به هم مرتبط اند، به درون مقولات موقتی جمع می‌شوند (بیکمن و راگ، ۱۳۹۲: ۳۳۷). بر این اساس نخست متن مورد تحلیل به سطوح خردی تقسیم می‌شود و سپس برای هر سطحی، واحدی تعریف می‌شود. در این نوشته از میان واحدهای تحلیل، واحد مضمون (Theme) به عنوان واحد تحلیل انتخاب شده است. منظور از مضمون، معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف مستفاد می‌شود (معروفی و

یوسف‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۶). یک مضمون می‌تواند در قالب یک کلمه، یک عبارت، یک جمله، یک پاراگراف یا کل متن ابراز شود (Yan and Barbara, 2005:2). با توجه به هدف و مسئله پژوهش، لازم است مفاهیم و معانی نهفته در سخنرانی‌های مقام معظم رهبری درباره شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی، استخراج و کدگذاری شوند که «مضمون» کاملاً با این هدف و مسئله انطباق دارد؛ سپس داده‌ها بررسی و کدگذاری می‌شوند. کد برچسبی است که به یک واحد معنایی داده می‌شود. کدها ابزارهای کوچکی برای نام‌گذاری، جداسازی، ترجمه و سازماندهی داده‌ها به شمار می‌روند. با توجه به انتخاب واحد مضمون به عنوان واحد تحلیل، مضامین درون متن سخنرانی‌ها، کدگذاری یا به تعبیر دقیق‌تر مفهوم‌گذاری شدند. حاصل این مرحله ساخت مفهوم‌هایی است که راه را برای مرحله بعدی، یعنی مقوله‌بندی هموار می‌سازد. مفهوم (Concept) بازنمایی انتزاعی یک رویداد، شیء یا عمل/ تعامل است که پژوهشگر حضور آن را در داده‌ها مهم یافته است (استراوس و کرین، ۱۳۹۴: ۱۲۵).

پس از مفهوم‌پردازی (تحلیل مفهومی)، نوبت به مقوله‌بندی می‌رسد. فرایند مفهوم‌سازی در مقوله‌بندی به شکل انتزاعی‌تر ادامه می‌یابد. مقوله، مفهومی انتزاعی‌تر است که برخی مفهوم‌های دیگر را در درون خود جای می‌دهد و استعداد توضیح آنان را دارد (استراوس و کرین، ۱۳۹۴: ۱۳۵). تحلیل‌گر در همان مراحل اولیه پژوهش، مفهومی که از انتزاع بیشتری برخوردار است و می‌تواند بسان چتری برخی از مفاهیم دیگر را در زیر عنوان خود جای دهد و جریان‌ها و ارتباطات مطرح میان آنها را تبیین کند، به عنوان نخستین مقوله پژوهش خویش بر می‌گزیند. در مرحله بعدی تحلیل‌گر، از نو، کدها و مفاهیم جدا را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد تا بر اساس ویژگی‌ها و ابعاد مشابه‌شان در زیر یک مقوله گرد هم آیند؛ یعنی افزون بر تجزیه، ترکیب نیز اتفاق می‌افتد. در ادامه می‌کوشد با پروراندن هر مقوله، مقوله اصلی را به مقوله‌های فرعی متصل کند؛ اما لازم است مقوله‌های اصلی نیز به یکدیگر بپیوندند و طرح نظری

بزرگ‌تری را شکل دهند تا راه برای یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌ها و دستیابی به مقوله مرکزی که درحقیقت همان پاسخ مسئله اصلی است، هموارتر گردد. در این مرحله سروکار پژوهشگر با متن سخنرانی‌ها به پایان می‌رسد و پژوهش بر بررسی مفاهیم متمرکز می‌شود. هدف از این مرحله، کاهش مفاهیم است. پژوهش‌گر با مقایسه مفاهیم به دست آمده مفاهیم مشابه و مشترک را حذف می‌کند و مفاهیمی که قابلیت اندراج در یکدیگر را دارند، در مفهوم بزرگ‌تری به نام مقوله قرار می‌دهد.

آخرین و مهم‌ترین مرحله از تحلیل محتوای کیفی، گام تفسیر نتایج و استنباط است که بر اساس آن، رابطه مفاهیم با یکدیگر مشخص می‌شود (باردن، ۱۳۷۴، ص ۱۳۳). در این مرحله تحلیل‌گر نتایج حاصل از پژوهش خویش، یعنی پاسخ مسئله‌های تحقیق را گزارش می‌کند.

ب. شاخص‌نگاری

شاخص (Index) در لغت به معنای نمودارکننده، نشان‌دهنده یا نماینده بوده و در اصطلاح به معنای تغییری «کیفی» برای نظارت و پایش یا تغییری «کمی» برای اندازه‌گیری و پیمایش محیطی از ایده تا پدیده و از موضوع تا پیامد، می‌باشد. هر شاخصی نماینده یک چالش اصلی یا فرصت و مشکل کلان یا مسئله خرد انسانی و نشانی از یک نوید یا هشدار است (رضایی، ۱۳۸۸). در اینجا متناسب با مسئله و گستره این پژوهش و همپای اصطلاحات روش تحلیل محتوای کیفی، تنها از سه گونه شاخص سخن خواهد رفت و از سایر شاخص‌ها صحبتی به میان نخواهد آمد.

۱. شاخص‌های بنیادی

از این شاخص‌ها به شاخص‌های زیرساختی نیز تعبیر می‌شود که نمایان‌گر ارزش‌های حاکم بر منظومه شاخص‌ها- به شکل تعینی (یک به یک) یا تناظری- است. این دسته شاخص‌ها، قائمه منظومه و اولین حلقه پیوند مبنا و بنای شاخص‌ها محسوب می‌شوند.

قائم‌بودن شاخص‌های بنیادی به ایفای نقش مرجعیت آنها برای سایر شاخص‌ها باز می‌گردد که می‌توانند گستره آنها را در چند عنوان مشخص و معنادار تحدید کنند. در غیر این صورت نوعی آشفتگی آشکار در هر سه کارکرد «نمایش»، پالایش و پیمایشگری» شاخص‌ها رخ خواهد داد که در نتیجه محوربخشی به چنان گستردگی‌ای بعید می‌نماید. شاخص‌های بنیادی علاوه بر «ارزش‌نمایی» از فرهنگ دینی، به نقش «چالش‌نمایی» نیز می‌پردازند. از دیگر کارکردهای شاخص‌های طبقه اول- که آیینه ارزش‌ها نیز هستند- ترسیم چشم‌اندازهای بلند مدت است؛ چشم‌اندازهایی که برش زمان‌مند و مکان‌مند از آرمان‌شهر ارزشی است؛ از این رو هم رکن اصلی نظام شاخص‌ها و هم پایه گردآوری و داوری اطلاعات مورد نیاز، شاخص‌های بنیادی است.

۲. شاخص‌های ابعادی

این شاخص‌ها اولین طبقه شاخص‌های مفسر درباره شاخص‌های بنیادی، کلی و بالادستی‌اند؛ چراکه اجمال شاخص‌های ارزشی دسته اول، در اولین مرحله توسط شاخص‌های ابعادی، روشنی بیشتری پیدا می‌کند. طبعاً تعداد این شاخص‌ها نیز از دسته اول بیشتر خواهد بود و در میانه هرم شاخص‌ها جای می‌گیرند. این شاخص‌ها علاوه بر روشن‌گری و اجمال‌زدایی، نمایان‌گر عناوین اصلی فرصت‌ها، تهدیدها، ضعف‌ها و قوت‌های مسئله پژوهش نیز می‌باشند که برآیند آنها به وحدت شاخص‌های بنیادی که چالش‌نما بودند، ختم می‌شود (نیک‌منش، ۱۳۹۰: ۳۵).

به زبان روش تحلیل محتوای کیفی، شاخص‌های ابعادی، همان مقوله‌های فرعی‌اند که انتزاع بیشتری دارند و می‌توانند سطح وسیعی از شاخص‌های کیفی را در درون خود جای دهند. کارکرد اصلی شاخص‌های ابعادی، دسته‌بندی نظری و دقیق‌تر شاخص‌های کیفی است. البته ناگفته نماند که شاخص‌های ابعادی، پیش از شاخص‌های کیفی مشخص نمی‌شوند تا بر اساس آن، شاخص‌های کیفی تدوین و جایابی شوند، بلکه پس از به‌دست آمدن شاخص‌های کیفی، شاخص‌ها (مفاهیم) همگون، مشترک و نزدیک به

یاست پژوهی

شاخص‌های طبقه جوان-بزرگ منمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

هم در دسته‌هایی قرار می‌گیرند و پس از آن، شاخص‌هایی که انتزاع بیشتری دارند، برای هر دسته انتخاب می‌شوند که شاخص ابعادی یا همان مقوله فرعی نامیده می‌شوند. نتیجه اینکه، شاخص‌های ابعادی از رهگذر پالایش و دسته‌بندی شاخص‌های کیفی و از دل آنها به دست می‌آیند. داوری نهایی و ارزشیابی کامل موضوعات و امور فرهنگی، توسط دسته اول صورت می‌گیرد؛ اما وجود این حلقه میانه از شاخص‌ها که نه کثرت آزردهنده دسته سوم از شاخص‌ها را دارند و نه از اجمال ابهام‌زای دسته اول برخوردارند، نقش تعادل‌ساز را در منظومه شاخص‌ها بازی خواهند کرد. در نتیجه شاخص‌های ابعادی از قابلیت بیشتری نسبت به شاخص‌های بنیادی، در سنجش نهایی برخوردارند. منظور از شاخص‌های ابعادی شاخص‌هایی است که ابعاد هر یک از مفاهیم سه‌گانه جوان، مؤمن و انقلابی را تفسیر می‌کنند.

۳. شاخص‌های کیفی

شاخص‌های کیفی به عنوان عناصر صف گردآوری اطلاعات و آمار عمل می‌کنند و به تبع، بیشترین وزن از کارکردهای شاخص را به دلیل جایگاه ویژه سنجش بر عهده دارند. تعداد این شاخص‌ها بسیار است و بسته به نیاز جامعه هدف و نوع کارکردها، حجم آنها تعیین می‌شود. شاخص‌های خرد نمایانگر ابعاد کیفی و کمی مسئله پژوهش هستند که در کنار فرصت و تهدیدنمایی شاخص‌های ابعادی، چرخه روشنگری این منظومه را در پایین‌ترین سطح، کامل می‌کنند (نیک‌منش، ۱۳۹۰: ۳۶). شاخص‌های کیفی، حد فاصل شاخص‌های ابعادی و شاخص‌های کمی‌اند. شاخص‌های کیفی، در زیرشاخص‌های ابعادی قرار می‌گیرند تا یک سطح از انتزاع آنان بکاهند. این کاستن در شاخص‌های کیفی نیز ادامه پیدا می‌کند تا راه برای رسیدن به شاخص‌های کمی یا همان سنجه‌ها هموار گردد. شاخص‌های کیفی که درحقیقت در جایگاه مفاهیم و مؤلفه‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی قرار دارند، در رده‌بندی شاخص‌نگاری در سطوح پایانی قرار می‌گیرند. شاخص کیفی همان شاخص ابعادی با سطح انتزاع کمتری است که

پژوهش‌گر را یک گام به سنجه، یعنی شاخص کمی نزدیک‌تر می‌سازد. در این پژوهش شاخص‌های کیفی به‌دست‌آمده از بیانات مقام معظم رهبری دربارهٔ طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی، پس از پالایش و طبقه‌بندی در سه دسته قرار گرفتند که با توجه به ماهیت مفهومی هر دسته، مفهومی انتزاعی برای هر دسته انتخاب و بدین ترتیب شاخص‌های بنیادی، ابعادی و کیفی طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی روشن گردید.

۲. تحلیل محتوای کیفی سخنان مقام معظم رهبری دربارهٔ طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی

أ. مفهوم‌پردازی

در مرحلهٔ نخست، بیانات مقام معظم رهبری مورد مطالعه و مفهوم‌پردازی قرار گرفت و برای هر مضمونی، مفهومی انتخاب شد؛ سپس مفاهیم به‌دست‌آمده مورد تحلیل مجدد قرار گرفت؛ بدین ترتیب که مفاهیم مشترک در کنار یکدیگر گذاشته شد و با عنوان مفاهیم فرعی تدوین گردید. سپس برای مفاهیم فرعی، مفهومی انتخاب شد تا همهٔ آن مفاهیم فرعی را پوشش دهد که از آن با عنوان «مفهوم اصلی» یاد شده است. در مرحلهٔ بعدی مفاهیم اصلی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند و مفهومی انتزاعی‌تر برای آنان برگزیده شده که به‌مانند چتری همهٔ مفاهیم اصلی را در بر گرفته و از آن با عنوان «مقولهٔ فرعی» سخن رفته است. در مرحلهٔ نهایی باز به صورت انتزاعی‌تر مفاهیمی برگزیده شده، تا مفاهیم یا همان مقولات فرعی را در بر گیرد و از آن به عنوان «مقولهٔ اصلی» یاد شده است.

از اینجا به بعد به دلیل آنکه مسئلهٔ اصلی پژوهش، دستیابی به شاخص‌های طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی است، سعی خواهد شد به موازات بهره‌گیری از اصطلاحات تحلیل محتوای کیفی، از اصطلاحات شاخص‌نگاری نیز استفاده شود.

یاست پژوهشی
شاخص‌های طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

اصطلاحات محتوای کیفی	تحلیل اصطلاحات شاخص‌نگاری	اصطلاحات مسئله پژوهش
مقوله اصلی	شاخص بنیادی	طلبه جوان
مقوله فرعی	شاخص ابعادی	فکر
مفهوم اصلی	شاخص کیفی	دانش‌اندوز

۱. مفهوم‌پردازی طلبة جوان

در مرحله نخست، مفاهیم مربوط به طلبة جوان، در چند مفهوم اصلی / شاخص کیفی خلاصه شد و در مرحله بعدی، مفاهیم اصلی / شاخص‌های کیفی در مقولات فرعی / شاخص‌های ابعادی و در مرحله نهایی از سطح انتزاع مقولات فرعی / شاخص‌های ابعادی کاسته شد و مقوله اصلی / شاخص بنیادی یعنی «طلبه جوان» به دست آمد. «طلبه جوان» شاخص بنیادی‌ای است که سه شاخص ابعادی یعنی «فکر، احساس و عمل» را در درون خود جای داده است؛ به دیگر سخن سه شاخص ابعادی، ابعاد و زوایای شاخص بنیادی را تعریف می‌کنند. اگر شاخص بنیادی تجزیه شود، این سه شاخص ابعادی، آشکار خواهد شد. روشن است که هنگامی که هر یک از شاخص‌های ابعادی مورد تجزیه قرار گیرد، شاخص‌های کیفی متنوعی هویدا خواهد شد. در تحلیل محتوای کیفی، پژوهشگر از جزء به کل حرکت می‌کند؛ اما شاخص‌نگار در شاخص‌نگاری از کل به جزء حرکت می‌کند؛ یعنی از شاخص بنیادی به شاخص ابعادی می‌رسد و بعد از شاخص ابعادی به شاخص‌های کیفی دست پیدا می‌کند. حال اگر این دو حرکت در کنار یکدیگر قرار گیرند، هم‌افزایی رفت و برگشتی حاصل از آن بر غنای علمی نتایج می‌افزاید.

شاخص ابعادی «فکر» خود به شاخص‌های کیفی «دانش‌اندوز، خودشناس، محیط‌شناس، هوشمند، بصیر و هدفمند» تبدیل و تفسیر می‌شود و هر شاخص کیفی باز

خود به مفاهیم فرعی دیگری با سطح انتزاع کمتری تبدیل می‌شود؛ برای نمونه شاخص کیفی «دانش‌اندوز» خود به مفاهیم فرعی «علاقه‌مند به پیشرفت، اهل نوآوری، با تلاش علمی، پرداخت به روش‌های علمی و حرکت در مسیر علمی بودن» تقسیم و تفسیر می‌شود.

نمونه‌ای از مفهوم‌پردازی سخنان رهبری درباره طلبه جوان

مفهوم اصلی	مقوله فرعی	مفهوم اصلی	مفاهیم فرعی
طلبه جوان	فکر	دانش‌اندوز	علاقه‌مند به پیشرفت خود
			اهل نوآوری
			با تلاش علمی
			پرداختن به روش‌های علمی
			حرکت در مسیر علمی بودن

سایت پژوهی
شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

۲. مفهوم‌پردازی طلبه مؤمن

«طلبه مؤمن» شاخص بنیادی‌ای است که سه شاخص ابعادی یعنی «اعتقاد، اخلاق و احکام» را در خود جای داده است. در این مرحله مفاهیم اصلی به‌دست‌آمده درباره طلبه مؤمن در سه مقوله فرعی اعتقاد، اخلاق و احکام جایابی شده‌اند. این سه مقوله فرعی در ابتدا بدون توجه به نظریه دانشمندان مسلمان درباره تقسیم سه‌بخشی دین اسلام به اخلاق، احکام و اعتقادات بوده است؛ اما در مقوله‌بندی به صورتی ناخواسته/خواسته، تحلیل‌گر به این نظریه هدایت شده است؛ از این رو سه مقوله فرعی را بر اساس این نظریه برگزیده است. نخستین شاخص ابعادی، یعنی «اعتقاد»، خود به شاخص‌های کیفی «اندیشه‌ورز، عاقل، موحد، پیرو امامان معصوم» تبدیل و تفسیر می‌شود و هر شاخص کیفی باز خود به مفاهیم فرعی دیگری با سطح انتزاع کمتری تبدیل می‌شود؛

برای نمونه شاخص کیفی «مؤمن صالح» خود به مفاهیم فرعی «با ایمان قوی، ایمانی کردن محیط، تقویت ایمان خود، تقویت ایمان با روشن بینی و عمق فکری، دارای ایمان، سرشار از انگیزه ایمانی، تعمیق ایمان در دل های خود و دیگران و...» تقسیم و تفسیر می شود؛ از این رو هر شاخص ابعادی، خود، مجموعی از انواع و اقسام شاخص های کیفی است.

نمونه ای از مفهوم پردازی سخنان رهبری درباره طلبه مؤمن

مفهوم اصلی	مقوله فرعی	مقوله اصلی
مفاهیم فرعی		
با ایمان قوی	مؤمن صالح	طلبه مؤمن
ایمانی کردن محیط		
تقویت ایمان خود		
تقویت ایمان با روشن بینی و عمق فکری		
دارای ایمان		
سرشار از انگیزه ایمانی		
سرشار از ایمان به اسلام		
سرشار از ایمان به انقلاب		
تعمیق ایمان در دل های خود و دیگران		

۳. مفهوم پردازی طلبه انقلابی

«طلبه انقلابی» شاخص بنیادی ای است که سه شاخص ابعادی، یعنی «باور، ارزش و رفتار» را در درون خود جای داده است. در اینجا نیز پژوهش گر در بررسی داده ها و

مضامین و رفت و برگشت بسیار میان آنها به تقسیم‌بندی سه‌گانه پیش‌گفته دست یافته است، هرچند این تقسیم‌بندی یکی از نظریات انسان‌شناسی را پوشش می‌دهد؛ اما نگارنده بدون توجه به این نظریه، شاخص‌های ابعادی خود را برگزیده است. شاخص ابعادی «رفتار انقلابی»، خود به شاخص‌های کیفی «درونی‌سازی انقلاب (رفتارها)، فعال سیاسی، مسئولیت‌پذیر، میدان‌دار، مبارز و وحدت‌گرا» تبدیل و تفسیر می‌شود و هر شاخص کیفی، باز خود به مفاهیم فرعی دیگری با سطح انتزاع کمتری تبدیل می‌شود؛ برای نمونه شاخص کیفی «مسئولیت‌پذیر» خود به مفاهیم فرعی «احساس مسئولیت نسبت به مسائل انقلاب، دارای مسئولیت در زمینه تحقق آرمان‌های اسلام، دارای مسئولیت در زمینه تحقق آرمان‌های انقلاب، سبقت‌گیرنده از یکدیگر برای رسیدن به قله‌های پیشرفت و تعالی و...» تقسیم و تفسیر می‌شود. در اینجا نیز شاخص‌های ابعادی، مجموع متنوعی از شاخص‌های کیفی را در بر دارند.

نمونه‌ای از مفهوم‌پردازی سخنان رهبری درباره طلبه انقلابی

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفهوم اصلی	مفاهیم فرعی
طلبه انقلابی	رفتار انقلابی	مسئولیت‌پذیر	احساس مسئولیت نسبت به مسائل انقلاب
			دارای مسئولیت در زمینه تحقق آرمان‌های اسلام
			دارای مسئولیت در زمینه تحقق آرمان‌های انقلاب
			مسئولیت‌پذیر در عرصه‌های گوناگون
			سبقت‌گیرنده از یکدیگر برای رسیدن به قله‌های پیشرفت و تعالی

یاست پژوهی

شاخص‌های طلبه جوان مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

ب. مقوله‌بندی

پس از تدوین مفاهیم فرعی در قالب مفاهیم اصلی / شاخص‌های کیفی، مفاهیم فرعی کنار گذاشته می‌شود و بررسی دقیق‌تر مفاهیم اصلی / شاخص‌های کیفی در قالب مقولات فرعی / شاخص‌های ابعادی و مقوله اصلی / شاخص بنیادی آغاز می‌شود.

۱. مقوله‌بندی طلبه جوان

از تحلیل سخنان مقام معظم رهبری درباره طلبه جوان، چهارده مفهوم اصلی یا شاخص کیفی استخراج شد که در سه مقوله فرعی یا شاخص ابعادی «فکر، احساس و عمل» طبقه‌بندی شدند که از برآیند همه مفاهیم فرعی، مفاهیم اصلی و مقولات فرعی، مقوله اصلی یا همان شاخص بنیادی «طلبه جوان» به دست آمد؛ به دیگر سخن طلبه جوان، طلبه‌ای است که در ساحت‌های فکر، احساس و عمل خود، این شاخص‌های کیفی را مد نظر قرار دهد و سعی کند خود را با این شاخص‌ها بسنجد و روز به روز خود را به این شاخص‌ها نزدیک‌تر سازد.

مقوله‌بندی سخنان رهبری درباره طلبه جوان

مفهوم اصلی	مقوله‌های فرعی	مقوله اصلی
دانش‌اندوز	فکر	طلبه جوان
خودشناس		
محیط‌شناس		
هوشمند		
بصیر		
هدفمند		
امیدوار	احساس	طلبه جوان
پرانگیزه		
فعال	عمل	

مفهوم اصلی	مقوله‌های فرعی	مقوله اصلی
سالم		
اجتماعی		
خوش‌گفتار		
میانه‌رو		
آماده		
شجاع		
خوش‌اخلاق		

۲. مقوله‌بندی طلبه مؤمن

از تحلیل سخنان مقام معظم رهبری درباره طلبه مؤمن، هفده مفهوم اصلی یا شاخص کیفی استخراج شد که در سه مقوله فرعی یا شاخص ابعادی «اعتقاد، اخلاق و احکام» طبقه‌بندی شدند که از برآیند همه مفاهیم فرعی، مفاهیم اصلی و مقولات فرعی، مقوله اصلی یا همان شاخص بنیادی «طلبه مؤمن» به دست آمد؛ به دیگر سخن طلبه مؤمن، طلبه‌ای است که در ساحت‌های اعتقاد، اخلاق و احکام خود، این شاخص‌های کیفی را مورد توجه قرار دهد و تلاش کند خود را بر پایه این شاخص‌ها بسنجد و منطبق سازد.

مقوله‌بندی سخنان رهبری درباره طلبه مؤمن

مفهوم اصلی	مقوله‌های فرعی	مقوله اصلی
اندیشه‌ورز	اعتقاد	طلبه مؤمن
عاقل		
موحد		
پیرو امامان معصوم	اخلاق	
قاری قرآن		

یاسر شربی
شاخص‌های طلبه مؤمن
چون مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

مفهوم اصلی	مقوله‌های فرعی	مقوله اصلی
مؤمن صالح		
متقی		
دل پاک		
معنوی		
مهدب		
ذاکر		
منخلص		
متخلق		
متعبد		
تعظیم‌کننده شعائر دینی		
نمازخوان		
آمر به معروف و ناهی از منکر		

یاست پژوهی

دوره چهارم، شماره هشتم، زمستان ۱۳۹۶

۴۲

۳. مقوله‌بندی طلبه انقلابی

از تحلیل سخنان مقام معظم رهبری درباره طلبه انقلابی، یازده مفهوم اصلی یا شاخص کیفی استخراج شد که در سه مقوله فرعی یا شاخص ابعادی «باور انقلابی، ارزش انقلابی و رفتار انقلابی» طبقه‌بندی شدند که از برآیند همه مفاهیم فرعی، مفاهیم اصلی و مقولات فرعی، مقوله اصلی یا همان شاخص بنیادی «طلبه انقلابی» به دست آمد؛ به دیگر سخن طلبه انقلابی، طلبه‌ای است که در ساحت‌های باور انقلابی، ارزش انقلابی و رفتار انقلابی خود، این شاخص‌های کیفی را نصب‌العین خویش قرار دهد و با برنامه‌ریزی کوشش کند خود را با این شاخص‌ها بسنجد و روز به روز این شاخص‌ها

را در وجود خویش برجسته‌تر سازد.

مقوله‌بندی سخنان رهبری دربارهٔ طلبهٔ انقلابی

مفهوم اصلی	مقوله های فرعی	مقوله اصلی
ولی شناس	باور انقلابی	طلبهٔ انقلابی
انقلاب شناس		
دشمن شناس		
هویت (ملّی، اسلامی، انقلابی)	ارزش انقلابی	
درونی سازی انقلاب (ارزش‌ها)		
درونی سازی انقلاب (رفتارها)	رفتار انقلابی	
فعال سیاسی		
مسئولیت پذیر		
میدان دار		
مبارز		
وحدت‌گرا		

ج. طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی

طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی بر اساس سخنان مقام معظم رهبری، دست‌کم سه شاخص بنیادی و نه شاخص ابعادی دارد که در زیر نشان داده شده است. سه شاخص بنیادی،

همان سه عنصر اصلی گفتمان ایشان دربارهٔ جوان، یعنی «جوان»، «مؤمن» و «انقلابی» است و هر سه شاخص ابعادی از نه شاخص ابعادی، یک شاخص بنیادی را تصویرسازی می‌کنند؛ به دیگر سخن جمع سه شاخص ابعادی، در یک شاخص بنیادی

سیاست پژوهی
شاخص‌های طلبهٔ جوان مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

جلوه‌گر است و اگر یک شاخص بنیادی را بشکافیم، به سه شاخص ابعادی دست پیدا خواهیم کرد.

در شاخص بنیادی نخست، یعنی «طلبه جوان»، حالات جمعی^۱ یعنی شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی مبنای شاخص‌های ابعادی قرار گرفته‌اند و در سه سطح مذکور، شاخص ابعادی «فکر»، نماینده سطح شناختی و شاخص ابعادی «احساس»، نماینده سطح «عاطفی» و شاخص ابعادی «عمل»، نماینده سطح روانی - حرکتی است که در مجموع همه اضلاع و ابعاد مفهوم بنیادی جوان را پوشش می‌دهند و سایر مفاهیم مربوط به جوان که بالغ بر ده‌ها شاخص کیفی است، همگی در زیر چتر این سه شاخص ابعادی و در نهایت شاخص بنیادی «طلبه جوان» قرار می‌گیرند.

در شاخص بنیادی دوم، یعنی «طلبه مؤمن»، تقسیم‌بندی بر مبنای سه سطح دستورات اسلام،^۲ یعنی اعتقاد، اخلاق و احکام صورت پذیرفته است. درحقیقت مفهوم «مؤمن» که یک مفهوم قرآنی است، به ترتیب اهمیت، سه مفهوم ابعادی اعتقاد، اخلاق و احکام را به ذهن متبادر می‌سازد که جمع این سه، در مفهوم «مؤمن» به وحدت رسیده‌اند؛ از این رو سه مفهوم ابعادی اعتقاد، مفهوم ابعادی اخلاق و مفهوم ابعادی احکام، مفهوم بنیادی «طلبه مؤمن» را به صورت کامل پوشش می‌دهند و مفاهیم شاخص‌های دینی دیگر در زیر این سه شاخص ابعادی جایابی می‌شوند.

سومین شاخص بنیادی «طلبه انقلابی» است که با سه لایه فرهنگی یعنی باور، ارزش

۱. شایان ذکر است در ابتدا، نظریه دورکیم درباره خصوصیات اجتماعی کنش انسانی که تابع حالات جمعی عمل، تفکر و احساس است (گی روشه، ۱۳۷۰، ص ۳۹) مد نظر نگارنده قرار نداشته است، بلکه در مراحل پایانی پژوهش، بر اثر رفت و برگشت میان مفاهیم و مقولات، این دسته‌بندی به دست آمده که اتفاقاً با نظریه وی که مورد اتفاق روان‌شناسان و جامعه‌شناسان است، همسو شده است.

۲. این دسته‌بندی نیز مانند دسته‌بندی پیشین، در ابتدا مورد توجه نبوده است، بلکه در اثر بررسی مقولات و مفاهیم، خود به خود به دست آمده است.

و رفتار منطبق شده است. بر این اساس جمع شاخص ابعادی باور، شاخص ابعادی ارزش و شاخص ابعادی رفتار در شاخص بنیادی «طلبة انقلابی» خود را نشان داده است. این شاخص نیز بسان دو شاخص بنیادی پیش‌گفته، در گام نخست به سه شاخص ابعادی تقسیم شده و همه مفاهیم و شاخص‌های انقلابی در زیر این سه شاخص آرایش پیدا می‌کنند که در نهایت به شاخص بنیادی «طلبة مؤمن» ختم می‌شوند. اگر همه این شاخص‌ها در یک کلام جمع شوند، «طلبة بسیجی» را به ذهن متبادر می‌سازند.

شاخص‌های بنیادی و ابعادی طلبة جوان مؤمن انقلابی در سخنان رهبری

شاخص ابعادی	شاخص بنیادی
فکر	طلبة جوان
احساس	
عمل	
اعتقاد	طلبة مؤمن
اخلاق	
احکام	
باور	طلبة انقلابی
ارزش	
رفتار	

این شاخص‌ها به صورت ماتریسی به لحاظ سطح به شاخص‌های بنیادی، ابعادی و

کیفی و به لحاظ نوع به شاخص‌های درونی، زمینه‌ای و نمودی تقسیم می‌شوند که در مجموع ۴۲ شاخص را برای طلبة جوان مؤمن انقلابی رقم زده است.

شاخص سطح	درونی	زمینه‌ای	نمودی
بنیادی	فکر (هوشیار) اعتقاد (موحد) باور (بصیر)	احساس (امیدوار) اخلاق (متخلق) ارزش (متعهد)	عمل (پرکار) احکام (متعبد) رفتار (مجاهد)
ابعادی	فکر دانش‌اندوز خودشناس محیط‌شناس هوشمند بصیر هدفمند اعتقاد اندیشه‌ورز عاقل موحد پیرو امامان معصوم باور ولی‌شناس انقلاب‌شناس دشمن‌شناس	احساس امیدوار پرانگیزه اخلاق قاری قرآن مؤمن صالح متقی دل پاک معنوی مهدب ذاکر مخلصانی متخلق ارزش هویت (ملی، اسلامی، انقلابی) درونی‌سازی انقلاب (ارزش‌ها)	عمل فعال سالم اجتماعی خوش‌گفتار میان‌رو آماده شجاع خوش‌اخلاق احکام متعبد تعظیم‌کننده شعائر دینی نمازخوان آمر به معروف و ناهی از منکر رفتار درونی‌سازی انقلاب (رفتارها) فعال سیاسی

شخص / سطح	درونی	زمینه‌ای	نمودی
			مسئولیت‌پذیر میدان‌دار مبارز وحدت‌گرا

نتیجه‌گیری

طلبة جوان مؤمن انقلابی، همچون سایر جوانان مؤمن انقلابی، شایسته است رهنمودهای مقام معظم رهبری را به عنوان رهبر جامعه اسلامی به گوش جان بشنود و خود را بر اساس آن، پرورش دهد. مقام معظم رهبری در سخنان خود دست‌کم ۴۲ شاخص کیفی برای طلبة جوان مؤمن انقلابی برشمرده‌اند که لازم است مسئولان، آنها را به عنوان سند فرادستی خود به حساب آورند و سیاست‌ها و برنامه‌های خود را بر آن منطبق سازند و طلاب جوان بدان‌ها توجه کنند و سرمشق زندگی علمی و عملی خویش قرار دهند. این ۴۲ شاخص به ترتیب اهمیت، به شاخص‌های بنیادی، ابعادی و کیفی سطح‌بندی شده‌اند و در گام نخست به سه شاخص ابعادی (فکر، احساس، عمل، اعتقاد، اخلاق، احکام، باور، ارزش و رفتار) کاهش می‌یابند و در گام دوم هر سه شاخص ابعادی، نمایانگر یک شاخص بنیادی (جوان، مؤمن و انقلابی) است و در گام سوم سه شاخص بنیادی نیز در یک مقوله هسته یا ابرشاخص، یعنی «طلبة بسیجی» معنا می‌یابند.

یاست پژوهی
شاخص‌های
طلبة جوان مؤمن انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری

فهرست منابع

۱. استراوس، آنسلم و جولیت کریبن؛ مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای؛ ترجمه ابراهیم افشار؛ تهران: نشر نی، ۱۳۹۴.
۲. باردن، لورنس؛ تحلیل محتوا؛ ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمینی دوزی سرخابی؛ تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴.
۳. بیکن، لئونارد و دبرا راگ؛ روش‌های کاربردی پژوهش اجتماعی؛ ترجمه سجاد یاهک و همکاران؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۲.
۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای: www.khamenei.ir
۵. خامنه‌ای، سیدعلی؛ نرم‌افزار حدیث ولایت؛ مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، قم: خدمات فرهنگی مرکز نور، ۱۳۹۴.
۶. رضایی، عبدالعلی؛ نظام‌نامه پیوست فرهنگی، شورای تخصصی حوزوی شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران: بی‌نا، ۱۳۸۸.
۷. روشه، گی؛ مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی عمومی: کنش اجتماعی؛ ترجمه هما زنجانی‌زاده؛ مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۰.
۸. کرپندورف، کلوس؛ تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی؛ ترجمه هوشنگ نایی؛ تهران: نشر نی، ۱۳۸۳.
۹. معروفی، یحیی و محمدرضا یوسف‌زاده؛ تحلیل محتوا در علوم انسانی؛ همدان: سپهر دانش، ۱۳۸۸.
۱۰. مهرداد، ندا و دیگران؛ تحلیل محتوای کیفی؛ تهران: نشر و تبلیغ بشری، ۱۳۹۲.
۱۱. نیک‌منش، ابراهیم؛ مدل شاخص‌نگاری و نظام شاخص‌های فرهنگی، شاخص‌های راهبردی، ابعادی و عملیاتی استان خراسان رضوی، ... ۱۳۹۰.
۱۲. www.farsi.khameneei.ir
۱۳. Hsieh, Hsiu-fang, Shannon, Sarah E.; " Three Approaches to Qualitative Content Analysis", Qual Health Res; vol.15, 2005.
14. Yan Zhang and Barbara M. Wildemuth; Qualitative Analysis of Content, 1-12, 2005. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/zhaqaq>.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی